

Almanya'dan iki fotoğraf: Alman bayrağı üzerindeki gittikçe belirginleşen cami ve Dier Spiegel'in "Mekka Almanya: Sessizce İslamlaşma" başlıklı sayısının kapağı.

Almanya'da Çokkültürlü Yapının Ayrıştırılan Unsuru Olarak Müslümanlar ve Entegrasyon Deneyimleri

Erkan PERŞEMBE*

Atf/©: Perşembe, Erkan, (2009). Almanya'da Çokkültürlü Yapının Ayrıştırılan Unsuru Olarak Müslümanlar ve Entegrasyon Deneyimleri, Milet ve Nihal, 6 (2), 233-263.

Özet: Bu çalışmamızda çokkültürlülük tartışmalarında Avrupa'daki var olan durumu, Kanada ve ABD'deki uygulamalardan ayrılan yönünü, özellikle Müslüman göçmenlerin entegre olamayan pozisyonları dolayısıyla sorunsallaştıran konumuyla birlikte ele almaya çalıştık. Almanya'daki yabancıların kültürel tanınma ve eşit haklar mücadelesi, Müslüman Türkler söz konusu olduğunda henüz hak ettiği yere gelebilmiş değildir. Çokkültürlülük sorununa Almanya örneğinde yaklaşıldığında, yarım asra yaklaşan bir arada yaşama deneyimine rağmen, yerli halklarla göçmenler arasında ideal entegrasyon modeli geliştirilememiştir. Bunda Alman toplumunun yabancı düşmanı, ötekileştirici yaklaşımı kadar, Müslüman göçmenlerin geliştirilemeyen, tecrit edilmiş pozisyonları ve parçalı kimliksel görünümü de etken olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Entegrasyon, Kimlikler, Müslüman Göçmenler.

Giriş

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendi isteğiyle gerçekleşen göç hareketliliğinde, yüzyıllardır çatışmalı olduğu Müslümanlarla aynı zaman ve mekânı paylaşırken çokkültürlülüğe ilişkin sorunlarla karşılaştı. Yeniden şekillendirilen Avrupa'ya büyük

* Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı [erkanper@omu.edu.tr].

katkısı bulunan göçmenler, zamanla göç ettikleri ülke toplumlarının bir parçası olmalarına rağmen, etnik ve dinsel farklılıkları nedeniyle Avrupalının zihin dünyasında genellikle uyumsuz aktörler olarak tanımlanmıştır. Muhafazakâr siyasetçiler Avrupalılığı, Hıristiyanlık ve onunla bağlantılı değerler etrafında oluşturulan ortak bir kültürel değer olarak tanımlamakta ve bu kültürün dışındakilere, özellikle İslâm'a bu tanımda yer verilemeyeceğini dile getirmektedirler. Çağdaş demokrasi geleneği her ne kadar çeşitlilik, kültürel farklılık, insan hakları ve sekülerizm gibi ilkelere dayansa da, Avrupalılık kimliği, kendisi dışındaki unsurlara bu yapı içinde belirlenmiş konumları dışında yer vermeyi pek gündeme almak istememektedir.

Konuya çokkültürlülük tartışmaları açısından bakıldığında, Avrupa'daki mevcut durumun Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çokkültürlülük uygulamalarından bariz şekilde ayrıldığı görülebilir. Dolayısıyla Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenlerin kendi kültürel değerlerini koruma ve ifade edebilmede henüz arzulanan düzeyde ivme yakalayamadıkları söylenebilir.

11 Eylül 2001 sonrasında, Batılı siyasetçiler ve medya kuruluşları bilinçli bir şekilde bütün Müslümanları azınlıktaki marjinal dinî hareketlerle ilişkilendirerek, onlara yönelik tehdit edici argümanları sıklıkla gündeme getirmeye başlamışlardır. "Avrupa'da İslâm korkusu yaygınlaştırılmakta, Müslümanların şiddet yanlısı oldukları gündemde tutularak, Avrupa yaşam biçimine ciddi bir tehdit oldukları iddia edilmektedir."¹ Radikal eğilimli küçük grupların faaliyetleri, bütüne şamil kılınarak Müslümanlar ötekileştirilmektedir.

Avrupa'ya geldikleri günden beri kültürel ve dinî farklılıkları nedeniyle dışlanan ve entegrasyon şansı verilmeyen Müslüman göçmenlerin buradaki varoluşları, Avrupalının gündelik yaşamında genellikle sorunlu olarak kabul edilmektedir. Avrupa'da yaşayan Müslümanların, kendilerinden kaynaklanan uyum sorunları

¹ Avrupa'da yaygınlaştırılan *İslamofobi* konusunda Bkz: *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ed.K.Canatan; Ö.Hıdır, Eski Yeni Dergisi, İstanbul 2007.

bulunmakla birlikte, yarım yüzyılı aşan bir arada yaşama deneyiminde misafir işçi kabul eden ülkelerin soruna, insani ve akılcı şekilde yaklaşmadıkları da görülmektedir. Göçmenlerin entegrasyonu üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle Müslümanların parçalı ve çok yönlü kimliksel varoluşlarıyla çokkültürlü yaşam deneyimlerine arzulanan düzeyde katılmadıkları ve dışlandıkları vurgulanmaktadır.² Bu kapsamda Avrupa'da çokkültürlülük sorunu, Müslümanların ve diğer göçmenlerin nasıl entegre(asimilasyon ağırlıklı) edilebileceği ya da pasifleştirilebileceği tartışmaları çerçevesinde yapılmaktadır.

Bu çalışmada Almanya'da yaşayan Müslümanların önemli bölümünü oluşturan Türkler kapsamında entegrasyon tartışmalarını ve çokkültürlülüğe ilişkin yaklaşımları analiz etmeye çalışacağız. Bu kapsamda anavatan dışında yeni vatan olarak kabul edilen bu coğrafyada yaşayan Müslüman Türklerin bu toplumda ötekilerle nasıl bir etkileşim içinde oldukları, entegrasyon ve çokkültürlülük tartışmalarına açılım sağlaması bakımından önem kazanmaktadır.

Böylece, çokkültürlülük kavramının işaret ettiği anlamda farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi idealinin, Avrupa için bir ütopyadan öteye geçip geçmediğini, Almanya örneğinde tartışmak istiyoruz. Almanya, göçmen hareketliliğini sürekli yaşayan, yabancılar sorunu konusunda dönemsel olarak uyum stratejileri ve vatandaşlık tanımlamaları geliştiren bir ülkedir. Göçmenlerin ülkelere dönmeleri ya da kalıcı olmaları konusunda kararsız politikalar uygulayan Almanya'da yabancılarla ilgili birçok problem çözümsüz kalmaya devam etmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında Almanya'da hakim kültür ile yabancı kültürler arasındaki karşılaşmanın ve güç ilişkilerinin başlangıçtan beri aynı kalan eşitsiz konumu gösterilebilir. Böylece toplumun yaşama pratiğine

² Bkz.; Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2002; Gündüz Vassaf, *Daha Sesimizi Duyurmadık, Almanya'da Türk İşçi Çocukları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2002.; Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Araştırma Y., Ankara 2005.

uyum sağlayamayanların başarılı bir şekilde bu toplumla bütünleşme şansı kalmamaktadır.

Çokkültürlülük tartışmaları ve tanımlama sorunu

Toplum, bireylerin oluşturduğu toplumsal grupların karşılıklı etkileşiminden oluşur. Bu etkileşim, ben ve öteki arasındaki ilişki ile ifade edilir. Ben, bireysel bir özneyi ifade edebildiği gibi, herhangi bir toplumsal grubu da ifade edebilir ve farklı toplumsal gruplar arasında da ben ve öteki ilişkisi kurulabilir. Toplumsal gruplar birbirlerinden kültürel yapılarındaki dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimleri bakımından farklılık gösterirler. Her kültürel grubun yaşama biçimi, ahlak anlayışı ve değer sistemi diğerlerinden ayırt edici özellikler gösterebilmektedir. “İnsanlar, kültürel kodlar kanalıyla hem üyesi olduğu topluluğun ve hem de kendi davranışlarının sınırlarını belirlemektedir. Kültürel kodlar, bireylerin, olay ve olgulara bir gözle bakmalarını sağlamaktadır. Yani olayları ve problemleri aynı anlamlar altında değerlendirmelerini olanaklı kılmaktadır.”³

Kültürü, belli unsurlarla (ırk, dil, din, tarih ve coğrafya gibi) birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilir insan gruplarına (özellikle etnik veya ulusal gruplara) özgü bir yaşam biçimi olarak tanımladığımızda, çoğulcu ya da çokkültürlü toplum dediğimizde, kendisini belirten bu unsurlardan biri veya birkaçı ile tanımlayan birden çok kültürel grubun bir arada bulunduğu bir toplumdan, yani birden çok kültürel yaşantının yan yana, birlikte sürdürüldüğü bir siyasal birliktelikten söz edilmektedir. Böyle bir toplumun farklı kültüre mensup grup üyeleri arasında bireysel ve sosyal yaşama dair önemli anlayış farklılıkları ve çok farklı ilişki biçimlerinin mevcut olacağını, hatta bunların bir kısmının toplumsal hayatın pek çok alanında belli çatışmalara yol açacağını kabul etmek gerekmektedir.⁴

³ Anthony Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Ç: Ü.Tatlıcan, B.Balkız, Paradigma Y., İstanbul 2003, s.5.

⁴ Onur Bilge Kula, *Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci*, Ankara1992, s.30.

Çokkültürlü toplumda bireyler kendi kimliklerinin oluşmasına yardımcı olan kültürel yapıların değer yargılarına göre davranmak, diğer kimlikler ve kültürel yapılar ile karşılıklı bir ilişkiye girmek zorundadır. Bu ilişkiler çerçevesinde çoğulculuk, Taylor'a göre, "kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerekliliğidir.⁵ Bunun hayata geçmesi farklılıkların kurumsallaştırılmasını ve özellikle de, kültürel pratikleri ve özgüllükleri korumayı amaçlayan hukuki garantilere bağlanmasını getirmektedir.⁶

Çokkültürlülük, günümüzün toplumsal uyum politikaları bağlamında en popüler terimlerden birisidir. Toplumsal, dinsel veya felsefi anlamda farklı olanların birlikteliğini, farklılıklar üzerinde inşa olunan birlikteliğin ifadesi olan çokkültürlülük, daha çok göçmen ülkeleri olarak tanımlanan yeni kıtalardaki ülkelerde sıklıkla kullanılan bir terimdir. "Çokkültürlülük mevcut kültürlerin sayısınca çoğalan eski kültür kavramından çok, yeni ve kendi içinde çoğulcu, kendi ve ötekilere atfedilen kültür uygulayımıdır."⁷

Çokkültürlülük, kişileri kendi kültürleri içindeki çeşitlilikten de haberdar eder. Kültürler arasındaki farklılıklar görülmeye çalışıldığında, farklılıklar içinde yetişilen kültürde de aranır ve bunlara karşı daha adil olmanın yolları öğrenilir. Kültürler arasında yaratılan diyalog ortamı, eleştirel ve bağımsız düşünceye yer açarak tarafların birbirlerine karşı hoşgörülü yaklaşımlarını güçlendirir.⁸

Çokkültürlülük kavramı son zamanlarda sosyal bilimciler arasında sıkça tartışılan bir konudur. Bu kavram bir yanı sıra Ame-

⁵ Levent Köker, "Charles Taylor:Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı, Türkçe Baskıya Önsöz", *Çokkültürcülük ve Tanıma Siyaseti*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul 2010., s.13.

⁶ Virginie Guiraudon, "Avrupa'da Çokkültürlülük ve Yabancı Hakları", Ç.P.Güzelyürek, *Avrupa'ya Kimlik Çokkültürlülük Sınava*, Ed: R. Kastoryano, Bağlam Y., İstanbul 2009, s.158.

⁷ Gerd Baumann, *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Ç:İ Demirakın, Dost K., Ankara 2006., s.8.

⁸ Milena, Doytcheva, *Çokkültürlülük*, Ç:T.A.Onmuş, İletişim Y., İstanbul 2009, s.12.

rika ve Kanada gibi değişik kültürlerden göçenlerce kurulmuş ülkeleri, diğer bir yönüyle de II. Dünya Savaşı sonrası gelişen ekonomilerine işgücü sağlamak için yoğun şekilde göç alan Batı Avrupa ülkelerini ilgilendirmektedir. Çokkültürcülük (multiculturalism) kavramı ilk kez 1971 yılında Kanada Hükümeti tarafından yeni bir siyaset biçimini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kanada ve Avustralya gibi devletlerin ülkelerine kabul etmiş oldukları göçmenleri asimile (eritme potası) etmek yerine çok etnikli yapı içinde farklılıklarını tanıyan bir politika girişimi olarak çokkültürcülüğü resmen bir devlet politikası haline getirdikleri 70'li yıllardan sonra konu daha fazla dünya gündemine oturmuştur.⁹ Burada çokkültürcülük politikasının temelini yurttaşların eşitliği ve kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi teşkil etmektedir. Kavram ve siyaset olarak çokkültürcülüğün Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gibi geleneksel olarak "göç çeken ülkeler"de ortaya çıkmış olması garipsenecek bir durum değildir. Söz konusu ülkeler göç sebebiyle çok zengin bir etnik, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitlilik sergilemektedir. Bu çeşitliliği ortadan kaldıracak hakim bir kültür olmadığı gibi bu yöndeki girişimlerin ülkeyi büyük bir kaosa sürükleyeceği de düşünölmektedir. Bu sebeple söz konusu ülkelerde çeşitlilik bir zenginlik kaynağı olarak görölmekte ve "çeşitliliğin yönetimi" yoluyla, bu çeşitlilikten azami faydanın sağlanması amaçlanmaktadır.¹⁰

Parekh, çokkültürlölölüğü, kültürel çeşitliliğe fırsat tanıyan ve onu koruyan bir siyasal teorinin temel unsuru olarak kavramsallaştırma çabasıındadır. O, çokkültürlölölüğü tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları

⁹ Will Kymlicka, *Çokkültürlölölü Yurttaşlık:Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ç:A.Yılmaz, Ayrıntı Y., İstanbul 1998, s.47.; "Çokkültürlölölük, bir toplumda kültürel bakımdan anlamlı farklılıklar gösteren grupların bulunması durumudur". Buna karşılık, "çokkültürcölölük, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütününü ifade etmektedir". Bkz.Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlölölüğe, Çokkültürlölölük ve Liberalizm*, LTD Y.Ankara 1998.

¹⁰ Celalettin Vatandaş, *Çokkültürlölölük*, İstanbul, Değişim yayınları, 2002, ss.30-32.

inançlar/uygulamalar bütünüyle ilgili olarak kavramaktadır.¹¹ Bu çerçevede çokkültürlü toplum, içinde iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun yaşadığı toplumdur. Çokkültürlü toplumlar kültürel çeşitliliğe iki biçimde yaklaşırlar. Toplum çeşitliliği hoş karşılayıp destekleyebilir ve farklı toplulukların kültürel taleplerine saygı duyarak, çeşitliliği kendine bakışın bir parçası olarak algılayabilir. Bu durumda toplumu çokkültürlü olarak tanımlamak mümkündür. Bunun alternatifi olarak toplum, tekkültürcü bir yaklaşımla, farklı kültürel toplulukları belli ölçülerde baskın kültür içinde asimile etmeye çalışabilir.¹²

Çokkültürlülük, kültürel kökeni ne olursa olsun farklı kültürel geleneklere izin verilen bir toplumda, bireylerin barış içinde ve bir arada yaşayamamaları için hiçbir neden olmadığını ifade eder. Değerlerin ve onların yorumu hakkında gruplar arasında anlaşmazlıkların bir toplumsal yapı içinde kolayca bağdaştırılamaz olduğu yerde ise çokkültürlülük bir problem haline gelebilmektedir.¹³

Taylor'a göre çokkültürlülük, değişik yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması, eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Tylor, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer ve çoğulculuğu, kültürel kimliklerin tanınması olarak değerlendirir. Taylor'un savunduğu tez, kimliğimizin kısmen tanınma ya da tanınmama, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınmasıyla biçimlendirilmiştir. Bir kültür çevredeki insanlar tarafından aşağılanan ya da sevilmeyen bir imajla niteleniyorsa, tanınmama ya da yanlış tanınma onun için zarar verici olabilir, bu durum insanı çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüşebilir.¹⁴

¹¹ Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*, Ç:B.Tanrıseven, Phoenix Y., Ankara 2002., s.3.

¹² Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, 64.

¹³ Sibel Özbudun, *Kültür Halleri; Geçmiste, Ötelerde, Günümüzde*, Ütopya Y., İstanbul 2003., s.32.

¹⁴ Charles Taylor, "Tanınma Politikası", Ç:Y.Salman, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010, s.46.

Tanınma konusunda Taylor'un üzerinde durduğu, herhangi bir azınlığın ya da kısıtlı imkanlara sahip bir topluluğun kendilerine özgü bir dizi gelenek ve uygulamalardan oluşan belirli bir bilgi ve estetiğe dayalı tarihsel bir kültürel kimliğe sahip olduğu bilincine varılması gerekliliğidir. Bu kültürel kimlik her toplum açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, kültürel topluluğa bağlı olanlara ve sonraki kuşaklara, kültürel geleneklerinin ve topluluğun başarılarının tanıtılması, değerinin bilinmesi gereklidir. Çokkültürlülük, farklı kültürlerin taraflara yararlı olacak diyaloglara girmelerini kolaylaştıran ortam yaratır. Farklı gelenekler; ahlaki, artistik, edebi, müzikal değerler birbirlerini sorgular, araştırır, birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretemediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Topluluklar, eleştirileri kabul etmeyecek kadar zorba ya da kendini beğenmiş etnosentrik bir tutum içinde olmadıkları takdirde, kültürel açıdan çeşitlilik gösteren ortamlarda birbirlerini eğitir hatta uygarlaştırırlar.¹⁵

Taylor'a göre kültürler oldukça uzun zaman dilimi içinde toplumlara yaşam vermekte ve her birinin tüm insanlığa söyleyecek önemli şeyleri bulunmaktadır.¹⁶ O, farklı kültürlerin incelenmesiyle, dünyanın daha kapsamlı bir biçimde algılanmasının ve daha duyarlı bir güzellik anlayışına varılabileceğini söylemektedir.¹⁷ Tanınma politikası bizleri yalnızca başkaları daha etkin ve doğru bir biçimde tanısin diye değil, dünyada bizim dışımızdaki insanları ve kültürleri tanımamızı ve onlara daha yakından daha az seçici bir tutumla bakmamızı sağlar.¹⁸ Ortak amaçları benimsemiş bir toplum çeşitliliğe saygı gösterirken temel hakları da güvenceye alabilmelidir.¹⁹

¹⁵ Amy Gutmann, "Giriş", Ç:Ö.Kabakçoğlu, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010., s.32.

¹⁶ Taylor, "Tanınma Politikası", s., 89.

¹⁷ Susan, Wolf, "Yorum", Ç:R.Urgan, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010., s.103.

¹⁸ Wolf, "Yorum", s.104.

¹⁹ Taylor, "Tanınma Politikası", s.79.

Görüldüğü gibi Taylor'un çokkültürlülük modeli, bir arada yaşamak zorunda olan farklı kültürlerin her birini saygın kabul eden, o toplumun yapısına eşit haklarla entegre edilmesi gerekliliğini savunan ideal bir entegrasyon modelidir. Her kültürün birbirinden alacağı ve birbirine kazandıracacağı değerler bulunmaktadır. Demokratik bir toplum bu değerleri ideal bir yönetim ve örgütlenme modeli olarak geliştirebilir.

Habermas, çokkültürlülük konusunda Taylor'dan farklı düşünmektedir. O'na göre, farklı etnik grupların ve onların kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla yaşamasının, tek tek kişilere göre biçilmiş bir haklar kuramına ağırlık verecek türden kolektif haklar yoluyla korunmasına gerek yoktur. Siyasal kültür, çokkültürlü bir toplumda var olan farklı yaşam tarzlarının çeşitlilik ve bütünlüğe ilişkin bilinci eşzamanlı olarak güçlendiren bir anayasal yurtseverlik için ortak payda işlevini görmelidir.²⁰ Böylece farklı etnik toplulukların, dil gruplarının, mezheplerin ve yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada yaşaması toplumun parçalanması pahasına göze alınmamalıdır.²¹

Habermas'a göre, demokratik devletin vatandaşlarıyla ilişkisi ancak istenilen yaşam biçimlerinin gerekli koşullarını hazırlayan bir mekanizma olarak varlık gösterdiği sürece bütünleştirici ve dayanışma sağlayıcıdır.²²

Habermas, farklı kültürlerin ayrımcılık olmadan da aynı ülke sınırları içinde bir arada yaşamalarını mümkün kılacak çözümler aradığı görülmektedir. O'na göre çokkültürlü bir toplumda dışlanan ve kendini dış dünyaya kapatan farklı azınlıklar bulunmamalıdır. Aksine çokkültürlü toplumlar, yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte yaşaması, her yurttaşın bir kültürel miras dünyası içerisinde büyüme ve çocuklarını bu yüzden ayrıma uğramaksızın

²⁰ Jürgen Habermas, "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı" Ç:M.Doğan, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010., s.145.

²¹ Jürgen Habermas, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, Ç:İ.Aka, Yapı Kredi Y., İstanbul 2002, s.27.

²² Habermas, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, s.54.

aynı dünya içinde büyütme fırsatını veren siyasal yapılar anlamına gelir. Bu, başka her kültüre karşı durma; kendi kültür mirasını alışılmış biçimi içinde sürdürme ya da dönüştürme fırsatı anlamına geleceği gibi ona kayıtsız kalarak egemenliğinden çıkma ya da özeleştirme yoluyla ondan bağını koparma ve bundan sonra da gelecekte bilinçli bir kopuş yaptığı için bölünmüş bir kimlikle de olsa, yaşamını aynı hızla sürdürme fırsatını veren bir toplum yapısı anlamına gelecektir. Habermas kültürlerin hayatîyetlerini sürdürmede dışa kapanmaları yerine etkileşim içinde varlıklarını daha iyi sağlayacakları kanaatindedir. Bu nedenle çağdaş toplumlarda yaşanan hızlı değişim bütün durağan yaşam biçimlerini parçalarken kültürler, değişim gücünü ancak eleştiriden ve kopmadan alırlarsa yaşamaya devam edebileceklerdir.²³

Görüldüğü gibi Habermas, çokkültürlü toplum olgusuna daha çok farklılıkları duyarlı bir dahil ediş yaklaşımı ile karşılık vermektedir. Habermas, ulusal ve etnik azınlık olgusunun demokratik bir hukuk devletinde çözümsüz olmadığı kanaatindedir. Bu nedenle ayrımcılık sorunu, bireysel ve sınıfsal farklılığın kültürel tabanına yeterince duyarlı kalarak etnik ve ulusal azınlıkları topluma dahil etmekle ortadan kaldırılabilecektir.²⁴

Çokkültürlülük bir parçalanmaya mı yol açmaktadır yoksa bir bütünleşmeyi mi sağlamaktadır bu tartışılabilir. Bir taraf çokkültürlülüğün olumsuzluklarından bahsederek çokkültürlülüğün birçok çeşitlilikten ve farklılıktan kaynaklanan anlaşmazlıkları doğuracağını ve başkaldırını körükleyeceğini düşünmektedir. Diğer taraf ise çokkültürlülüğü olumlu yönden farklı kimlik, kültür ve değerleri birleştirerek tüm farklılıkları bir arada yaşatabilme formülü olarak görmektedir.

Çokkültürlü Toplumda Kimlikler

Kimlik kavramı, kısaca, bir kişinin ya da grubun/topluluğun kendi niteliklerine, değerlerine, konumuna ve kökenine ilişkin bilinçli kavrayışı olarak tanımlanabilir. Bu tanım hem bireysel, hem de

²³ Habermas, "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı", s.147.

²⁴ Habermas, "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı", s.152.

sosyal kimliklerin ortak bir mantığa dayandıklarını göstermektedir. Başka insanlarla benzerlikler üzerine kurulan sosyal kimlik bireyi çok yakından ilgilendirir ve çeşitli yönlerden ona hizmet eder: bir grup tarafından tanınma, onaylanma, desteklenme ve üyelik verilme gibi. Başka insanlarla farklılıklar üzerine inşa edilen bireysel kimlik de genel anlamda toplumu ve özel olarak onun içinde bulunan çeşitli grupları referans çerçevesi olarak kabul eder.²⁵ Bir kültürel gruba ait olmak bireysel kimliğin istikrarlı bir faktörüdür ve birlikteliğin şartıdır. Yani kimliğin ifadesi bir topluluk içinde bireysel aidiyet hissiyle ötekilerle yüzleşmeyle, kendinin toplumun değişik alanlarında tanımlanmasıyla olur.²⁶

Böylece öz-bilinç sahibi bir varlık olan insan toplumsal yaşamda ve tarihsel süreçte oluşturduğu birikimi ve kültürü, kendini tanımlamada da kullanmaya başlamıştır. Bir insan yaşamı tek başına, kendisini tanımlayacak bir birikim oluşturmaya hiçbir yönden yeterli olmadığı için, insan öz-bilincinin gereksinimini, diğer gereksinimlerini karşıladığı kaynaktan, yani üyesi olduğu topluluktan karşılamaktadır.²⁷ Bu süreç nedeniyle kimlik bir 'aidiyet' sorunu olarak karşımıza çıkar. O, insanın hangi kültürel birikimin içinde belirlendiğini, hangi birikime bağlı olduğunu ortaya koyar. Yalnız bu noktada belirtilmesi gereken, bu kültür ortamlarının da değişmez ve statik olmadıklarıdır. İnsan bir kültür içinde belirlenirken yani onu içselleştirirken, onu kendi kişiliği olarak, karakter prizmasından yansıtırken, bizzat o kültür ortamı da değişmektedir.²⁸

Birey içine doğduğu aidiyet gruplarını ve onların kendisine aşılacağı kimlikleri sorgulamaya, başka gruplarla ve kimliklerle karşılaştırmaya başlar. Bu sorgulama süreci genel olarak uzun bir

²⁵ Sefa Şimşek "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri", *U.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:3(2002), s.31.

²⁶ Joachim Brüß, *Onlar ve Bis, Wir und Ich, Die Wechselseitige Wahrnehmungen und Bewertungen bei Jugendlichen deutscher und türkischer Herkunft*, (Doktora Tezi), Universität Bielefeld, Bielefeld 2000., s.109.

²⁷ Erik Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, Ç.T.B.Üstün; V.Şar, Ankara 1984, s.41.

²⁸ Ahmet Ulvi Türkbağ, "Kimlik hukuk ve Adalet Sorunu", *Doğu Batı Dergisi*, S:23 (2003), s.211.

süreçtir. Bu süreç ilerledikçe birey bazı verili kimlik unsurlarını reddederek onların yerine yenilerini inşa edebilir. Bazılarını da sorgulayıp eleştirel bir süzgeçten geçirerek benimseyebilir ve böylece verili bir kimliği kazanılmış bir kimliğe dönüştürebilir. Bireyin kimlik edinme ve onu yeniden üretme sürecinde böyle ikili bir gelişim çizgisi izlemesi aslında insan benliğinin yapısından kaynaklanır.²⁹

Öz-bilinç sahibi varlık olarak insan benliğini en iyi biçimde diğer benliklerden farkıyla ortaya koyuyorsa, kültür blokları da kendi dışlarındaki diğer kültür bloklarından farklarıyla, ayrıldıkları noktalarla kendilerini ortaya koyarlar. Ancak burada özen gösterilmesi gereken nokta, reddedilecek 'öteki'nin daima kimlikle birlikte bulunduğu ve 'öteki' ne ölçüde varsa ve belirginse kimliğin de o ölçüde belirginleştiğidir.³⁰

Taylor'a göre ise kimliğimiz, kısmen tanınma ya da tanınmama, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınmasıyla biçimlenmektedir. Çevredeki insanlar tarafından aşağılanan ya da sevilmeyen bir imajla niteleniyorsak, tanınmama ya da yanlış tanınma zarar verici olabilir. Bu da, insanı çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskı altına alınmasına, dışlanmasına yol açabilir.³¹ İnsan yaşamının can alıcı noktası, kendini açıklayabilecek, değerlerini ifade edebilmeyi mümkün kılacak tanımlayabilmeyi doğru olarak yapabilmesidir. Başkalarıyla etkileşimde ortaya çıkan dışa vurma biçimleri, kendi kültürel değerlerini doğru olarak temsil edebilmekle gelişebilir.

Taylor, insanın kendi kimliğiyle ilgili idealizmini, Herder'in insan olmanın özgün var olma durumuyla açıklamaktadır. Buna göre insan olarak her birimizin özgün bir var olma biçimimiz bulunmaktadır. İnsan, kimliğini kendine sadık kalarak geliştirmelidir, başkalarının hayatını taklit ederek hayatın gerçeğini ve insan olmanın ne anlama geldiğini yakalayamaz.³²

²⁹ Şimşek, "Günümüzün Kimlik Sorunu", s.33.

³⁰ Türkbağ, "Kimlik hukuk ve Adalet Sorunu", s.211.

³¹ Taylor, "Tanınma Politikası", s. 46.

³² Taylor, "Tanınma Politikası", s.51.

Özetle, kimliksel var oluş insanın bireysel hayatını, yaşadığı toplumsal deneyimlerle dengeli bir şekilde yaşamasıyla güçlenir. Kimlik karmaşası yaşayan bireyin kendi değerleriyle yabancı toplumun değerleri arasında yaşayabileceği en önemli sorun tercih sorunudur. Çünkü kararsız kimliksel var oluşlar, çok yönlü uyum sorunlarını gündeme getirmektedir. Göçmenlerin geldikleri toplumlarda yaşadıkları kültür şoku kararsız kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kolektif ve bireysel çıkarlar çeşitlendikçe, kültürel kimlik düzeyinde çokluk ve çeşitlilik, çokkültürlülük yaklaşımının geleceği açısından sorunlar yaratmaktadır. Etnik ve dinsel azınlık kültürlerinin eşit hakları güvence altına alınsa bile, dini yorum farklılıkları ya da diğer bireysel özgürlük talepleri toplumsal sistemin işleyişinde sorunlar doğurabilir. Bu çerçevede, toplumsal yapının işleyişi ve ahengi için, farklı kültürlerin kendilerini ifade etme özgürlüğü tanımlanırken, ortaklaşa yaşam alanındaki idealize edilmiş değerlerin korunması konusunda ittifak gerekir.

“Başka insanlarla olan farklılıklar üzerine inşa edilen bireysel kimlik, genel anlamda toplumu ve özel olarak onun içinde bulunan çeşitli grupları referans çerçevesi olarak kabul eder.”³³ Bu anlamda birey sosyal kimliğini tarif ederken sosyal özdeşleşmelerine bağlı olarak grup aidiyetlerine vurgu yapar. Sosyal kimlik, bireyin aynı grup içinde yer aldığı diğer üyelerle, yani ortak aidiyetleri olan ve benzer pozisyonları işgal eden kişilerle paylaştığı ‘kolektif kimlik’ olarak tanımlanabilir.³⁴ Ancak bunun çeşitli gruplara sıradan bir aidiyet olmadığını da söylememiz gerekir. Çünkü sosyal kimlik, “bireyin din, milliyet, cinsiyet gibi geniş sosyal kategorilere aidiyetinin bilgisine ve bu aidiyet şuurundan kaynaklanan değerlendirici ve duygusal bir anlama sahiptir.”³⁵

Öteki ile sosyal ilişkilerde, kendini olumlu görme ve değerlendirme arzusuyla gerçekleştirilen sosyal kimlik, bireyin kendi

³³ Şimşek, “Günümüzün Kimlik Sorunu”, s.31.

³⁴ Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Ön Yargı Biz ve Onlar*, Karahan K., Adana 2004, s.55.

³⁵ A.E.Azzi; O.Klein, *Psychologie Sociale et Relations Intergruppes*, Paris 1998, s.75'den zikreden Yapıcı, *Din Kimlik*, s.55.

grubunu diğer gruplarla karşılaştırmasına bağlı olarak bir anlam kazanmaktadır. Çünkü bireylerin kendilerini başkalarıyla kıyaslama yapmaksızın değerlendirmeleri mümkün değildir Buradan hareketle her grubun başka bir grup karşısında, başka bir gruba rağmen ve başka bir grupla birlikte var olduğunu, insanın kimliğinin şekillenmesinin de sadece bir grup içerisinde gerçekleşmediğini söylemek durumundayız.³⁶

řu halde bireyin ait olduğu bir grubun var olabilmesi için onun karşısında bir başka grubun olması ve bireyin onunla kendi grubunu kıyaslayarak değerlendirmeler yapması gerekmektedir. Kişi hem kendi grubunu hem de "teki'ni içinde yaşadığı toplumda cari olan sosyal normlarla ve kendince önemli gördüğü kriterlerle kıyaslamaya başlayınca, artık iki grup arasında sosyal algı dediğimiz mesele devreye girmiş olmaktadır. İşte bu süreçte kendisini hissettiren bir arada yaşama tecrübesi, farklı kimliklerin ve toplulukların ötekilere göre kendisini ifade edebileceği çokkültürlü bir deneyime hazırdır.

Toplumlar, bir arada uyumlu yaşama deneyimiyle, farklı yaşama alışkanlığı ve değerleri olan kültür gruplarının karşılıklı hoşgörü yaklaşımı ve sorumluluk anlayışını geliştirebilir. Farklı kültürlerin çeşitliliğini olumlu karşılayan bir toplum çokkültürlü toplumdur. Böyle bir toplumda, her kültürün kendi kültürel özelliklerini koruyabilecekleri ve geliştirebilecekleri yapı ötekilerin kültürel konumları için tehdit edici ve değerersizleştirici olmayı uygun görmez. Aslında aynı kültüre sahip toplumların bile sistemik bütünleşmesinde ideal olanın gerçekleşmesinin zorlukları düşünüldüğünde, çokkültürlü toplumların yapısını oluşturan farklı kültürel özelliklere sahip toplulukların, başarılı bir entegrasyon temelini gerçekleştirmelerinin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak sistemin fonksiyonel sürekliliği için en azından asgari mşterekte, ortak yaşam alanındaki temel prensiplere herkesin uyumu gereklidir. Sisteme sonradan katılanların uyum problemleri, karşılıklı olarak

herkesin kültürüne saygı gösterilmesi ve bunun öğrenilmesi süreciyle çözümlenebilir.

Entegrasyon ve Asimilasyon Kavramları

Entegrasyon, bir bütün halinde hareket etme kabiliyet ve potansiyeline sahip birimlerin, birlikte geliştirdikleri dayanışma sürecidir. Aynı topluma katılan grupların, ortak aksiyonun gerektirdiği sorumluluğu paylaşarak, aralarındaki dayanışmayı canlı tutabilmeleridir. Entegrasyon kavramı, statik anlamıyla alt birimlerin yapısal harmonisini, dinamik anlamıyla ise, karşılıklı dengeli iletişimi ifade etmektedir.

Göçmen işçilerin göç ettikleri ülkenin toplumsal yaşayışına, kurallarına uyum sağlaması anlamında kullanılan '*entegrasyon*' kelimesi, '*asimilasyon*' kavramıyla ilişkilendirilmesine rağmen, gerçekte kendi varlığını koruyarak çoğulcu bir toplum deneyimine başarıyla katılmak demektir. Ancak, *entegrasyon* insani ilişkiler alanında her iki tarafın anlayış, iyi niyet ve sorumluluk çerçevesinde yaklaşımlar geliştirmeleri beklenen bir süreçtir.³⁷ Entegrasyonun en temel koşulu, bir grup veya toplumun kendi özelliklerini koruyarak çok kültürlü bir toplumda diğer kültürlerle birlikte o yapının işleyişine katılmasıdır. Çok kültürlü toplumsal yapılarda, o yapıya farklı etnik, dinî veya kültürel özelliğiyle katılan her grubun, kendi özelliklerini koruyarak o toplumun işleyişine işlevsel olarak katılımı başarılı bir *entegrasyon* için gereklidir. Entegrasyonun kelime anlamı büyük bir bütünde birleşmek, entegre olmaktır. Sosyolojik anlamda ise, ayrı birey veya grupların bir çoğunlukla toplumsal ve kültürel birliği, üniter bütünleşmesidir.

Görüldüğü gibi '*entegrasyon*' ve '*asimilasyon*' kavramlarının net ayrımına işaret edilmesine rağmen, ana toplum yapısına sonradan katılan yabancıların, o toplum tarafından kabul edilme sürecinde gözlenen gelişmelere göre, entegrasyon kavramına geydirilen anlam çeşitli sorunları ortaya çıkartabilmektedir. Başarısız enteg-

³⁷ Thomas Krämer-Badoni, "Urbanität und gesellschaftliche Integration" *Der Umgang mit der Stadtgesellschaft*, Ed:Wolf-Dietrich Bukow, Erol Yıldız, Leske+Budrich V., Opladen 2002., s.47.

rasyon olarak tanımlanan, göçmenlerin kendi kültürel kimliklerine aşırı bağlılıklarıyla, ana toplumun sisteminde uyumsuz varlıkları, çok kültürlü toplumların alt edemedikleri bir sorun olarak belirliyor. Aslında bu sorunun kaynağında dinî ve etnik kimliklerin karşılıklı olarak birbirini dışlayıcı pratiği gelmektedir.

Asıl olarak, entegrasyon sürecinde, etnik ve dinî topluluklar arası ilişkiler ve kültürler arası tanımalar, karşılıklı etkileşimle toplumun daha iyi dayanışmasına ve toplumsal iletişimin kolaylaşmasına neden olmalı, etnik ve dinî farklılıkların ortaya çıkartabileceği çatışma potansiyeli azaltılmalıdır.³⁸ Böylece farklı kültürlerin bir arada yaşama zenginliğinin işlevsel bütünleşmesiyle ortaklaşa güvenlik ve esenlik sağlanabilecektir.

Avrupa'nın Çokkültürlü Yapısında Göçmenler

Avrupa tanımları, Avrupa tarihinin ikilemleriyle dolu yapısını yansıtır. Buna göre Avrupa, kanun gücü ile kaba gücü, demokrasi ile baskıyı, maneviyat ile maddeciliği, ölçü ile ölçüsüzlüğü, akıl ile miti bir arada bulunduran bir miras üzerine kurulmuştur. Ancak bugünün Avrupalılık tanımı, geçmişe, tarihsel semboller ve mitle-re referanstan çok, geleceğe ve geleceğin halklarına referansla ifade edilmektedir. Avrupa Birliği'nin kültürel çoğulculuğu esas alan düzenlemelerinde millî, etnik ve dinî temelde bir egemenlik alanı yaratılmaksızın, insan hakları sözleşmesinin öngördüğü bireyi merkez alan bir yapı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı Avrupa ülkelerinde millî, dinî ve kültür kökenli sözleşme formülünü savunan siyasetçilerin, AB'ni Batı uygarlığının kültür kökenine dayalı bir proje olarak değerlendirerek, ayrımcılığı savundukları görülmektedir. Bu nedenle, AB'ne Müslüman Türkiye'nin kabul edilip edilmeyeceği tartışmaları ve Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmen azınlıkların normal vatandaşlık statülerinin tanınması sorunu, bugün halen belirsizliğini korumaktadır. Çağdaş demokrasi geleneği her ne kadar çeşitlilik, kültürel farklılık, insan hakları

³⁸ Friedrich Heckmann, "Göçmenlerin Almanya'da Ulusal Kimliği ve Entegrasyonu", *Was ist ein Deutscher? Was ist ein Türke? Alman Olmak nedir? Türk Olmak Nedir? Deutsch-Türkisches Symposium 1997*, Körber-Stiftung Y., Hamburg 1998., s.283

ve sekülerizm gibi ilkelere dayansa da, Avrupalılık kimliği, kendisi dışındaki unsurlara bu yapı içinde belirlenmiş konumları dışında yer vermeyi pek gündeme almak istememektedir. "Avrupalılar kendi kültürlerini ve kimliklerini bir medeniyet farklılığı ve özelliği olarak gördükçe, bundan en çok Avrupa projesi zarar görmektedir."³⁹

Farklı kültürdekilerin giderek daha fazla iç içe yaşamaya başlaması, beraberinde ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimi de getirmektedir. Avrupa, hem Avrupa Birliği çerçevesindeki serbest dolaşım hakkı hem de üçüncü ülkelerden aldığı göçmen işçiler nedeniyle farklı kültürdeki insanların birlikte yaşadığı bir kıta haline gelmiştir. ABD ve Kanada gibi geleneksel göç alan ülkelere farklı olarak Avrupa, bu yeni durumu tam anlamıyla kabullenmemiş ve dolayısıyla gerekli düzenlemeleri de tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.

Avrupa'daki Müslümanların nüfus bilgisi konusunda, tahminlere dayalı bilgilere sahibiz. Avrupa Birliği Etnik ve Yabancı İzleme Merkezi'nin tahmini verilerine göre 2006 yılında Avrupa'da yaklaşık 13 milyon Müslümanın yaşadığı ileri sürülmektedir.⁴⁰ 2025 yılında öngörülen Avrupa'daki Müslüman nüfusun ise 12-20 milyon arasında olacağı tahmin edilmektedir.⁴¹ Aile birleşimi, sığınmacılar ve göçmen ailelerinin doğurganlık oranlarının yüksekliği nedeniyle Avrupa'nın çokkültürlü yapısında Müslümanların nüfus artışı daha hızlı büyümektedir.

Avrupalılar, kendi medeniyet projelerine uymadığını düşündükleri göçmen istilasını, ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak önemli bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Öteki ile yan yana yaşama, komşu olma, aynı mekânları, kentleri, parkları, işyerlerini, okulları, parlamentoyu, hasteneleri, vb. paylaşma zorun-

³⁹ Nilüfer Göle, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, Ç:A.Berktaş, Metis Y., İstanbul 2009, s.36.

⁴⁰ EUMC, *Muslims in the EU: Discrimination and Islamophobia*, European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna 2006.

⁴¹ *Muslims in Europe A Report on 11 EU Cities*, Open Society Institute, London, 2009, s.22.

luluğu içinde olmanın giderek gerilimlere neden olduğu gözlenmektedir. Kendine ait bir şeyleri yitirmiş olma duygusu her iki tarafta da farklı düzeylerde yaşanmaktadır. Aynı mekânlar paylaşılsa da bu mekânlarda birbirinden farklı kültürel hayatlar yaşanmaktadır.⁴² Gellner, göçmen kabul eden ülkelerin, ucuz emek ithal etmek konusunda istekli olsalar da, ülkelere gelen ve kültürel olarak kolayca ayırt edilen paryalarla tam vatandaşlığı ve gelişmiş toplumsal altyapıyı paylaşmaktan hoşlanmadıklarını vurguluyor.⁴³

Avrupa ülkelerinde hakim kültür ile göçmenler arasında eşit olmayan karşılaşma, göçün başlangıcından itibaren yapılan işin niteliği ve onlara tanınan yaşam alanlarının konumu açısından önemli bir farklılaşma içermektedir. Göçmenlerin kentlerin dış bölgelerinde yerleştirildikleri gettolar, mekânda farklılaşmanın özel bir halidir. Getto benzeri bölgelerde, genellikle o toplumsal yapıya sonradan katılan düşük toplumsal statülü gruplar yerleşmiştir. Toplumsal statüleri daha düşük konumda olan ve çoğunluğunu yabancı göçmenlerin oluşturduğu bu gruplar, kentin diğer alanlarından ayrıştırılmış kültürel adacıklarda yaşamaktadırlar.⁴⁴

Ortaya çıkan paralel toplum örgütlenmeleri, çoğunluk toplumları tarafından yanlış okunmak suretiyle, Müslüman göçmenlerin muhafazakarlıklarına ve entegre olmak istemeyen tutumlarına bağlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, paralel toplumların oluşumundaki asıl nedenlerin, işsizlik, sanayisizleşme, yalıtılmışlık ve ırkçılık gibi yapısal sorunlar olduğu gerçeği gözardı edilmektedir.

Aslında ötekileştirme bir karşılıklılık ilişkisi içinde gerçekleştirilmektedir. Batılılar için İslâm'a olduğu kadar, Müslümanlar için de Batı'ya ilişkin olarak, her zaman iflah olmaz önyargılardan beslenen suçlayıcı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Bu tanımlamalar çoğunlukla değer yüklüdür ve sonuçta bütün bunlar, ağır tarihsel miras ve zihinlere kazanmış kimi acı deneyimler üzerine inşa edilmiştir. Bu durum hem Müslümanların hem de Avrupa

⁴² Göle, *İç İç Girişler*, ss. 44-45.

⁴³ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Ç:S.Özertürk, N.Soyarık, İletişim Yayınları, İstanbul 1998., s.68.

⁴⁴ Sema Erder, *Refah Toplumunda Getto*, Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2006., s.24.

yurttaşlarının biraradalığını tehdit etmektedir.⁴⁵ Bunun dışında Müslümanların kendi kutsallıklarıyla modern toplumda varolabilme deneyimlerinde herkesin mutlu olacağı ortak çözüm gerçekleştirilememiştir. Avrupanın zihin dünyası, İslâm adına ortaya çıkan çeşitli Müslümanlık yorumlarının ve bunların gündelik hayattaki farklı yansımaların tedirginliğini de yaşamaktadır. Buna bağlı olarak, Avrupa'da Müslüman toplumun geleceği, her zaman, içine tam anlamıyla nüfuz edilemeyen girift bir fenomen olarak ele alınmaya devam etmektedir.

Tarık Ramazan, Müslümanların, iyi bir Müslüman olmakla batıda yaşamak arasındaki çatışmadan endişe etmemeleri gerektiğini ve kamusal hayata tümüyle katılabilecekleri ve batıda Müslüman olarak yaşayabilecekleri düşüncesini kabullenmeleri gerektiğini söylemektedir. Müslümanlar tarihin izlerinden kurtularak, İslâm'ın daha saf bir versiyonunu geliştirerek yerlilerle karşılıklı güvenin oluşmasına götürecek diyalog yollarını oluşturmaya çabalamalıdır.⁴⁶ Tibi'de benzer şekilde, Müslümanların kendi kültürlerini getto ortamlarına sıkışarak değil, modern kültürle bağdaşarak yaşamalarının önemini vurgulamaktadır.⁴⁷ Avrupa'da gündelik yaşamın bir parçası olan Müslümanların, o yapıya kendi özelliklerini marjinalliğe sivrulmadan koruyarak dahil olabilmelerinin, kendilerinin buradaki geleceklerini de ilgilendirdiği aşikardır. Çünkü Batı'da Müslümanların, özelde Türk cemaatlerinin sergiledikleri alternatif yaşama modellerinin, Müslümanlara sorunlarını giderebilme noktasında bir katkı sağlamadığı görülmüştür. Müslümanların Avrupa'daki bugünkü varolma koşulları ve gelecekleri açısından soruna yaklaşıldığında, kendi aralarındaki parçalı ve uyumsuz görüntüleri giderebilecek projelerin ve organizasyonların geliştirilmesinin önemi anlaşılabilir.

⁴⁵ Necdet Subaşı, "Fransa'da Türkler:Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları", *Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, Ed:D.Danış, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2008., s.128.

⁴⁶ Tarık Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, Ç:A.Meral, Anka Y., İstanbul 2005., s.298-299.

⁴⁷ Bassam Tibi, *Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye*, Ç: S. Kabakçoğlu, Doğan K., İstanbul 2000.

Avrupa'da göçmenlerle ilgili yabancılar sorunu tartışmaları, onların kalıcı olarak yerleşmeleriyle yoğunlaşmış, göçmenlerin varlığına yönelik direnişler artmaya başlamıştır. Bu olguya karşı yönelen olumsuz tepkilerin hedef noktasını, göçmenlerin beraberinde getirdikleri kültürel farklılıklar, özellikle de İslâm oluşturmaktadır.⁴⁸ Çokkültürlü toplumlarda etnik, ulusal ya da göçten kaynaklanan sınırların, dini sınırlar haline dönüştüğü sıklıkla görülür. Avrupa'da Türkler ve diğer Müslüman gruplar, zamanla ulusal azınlık konumundan çok İslâm 'la ilgili dini azınlık sorunu olarak algılanmaya başlamıştır.⁴⁹ Müslüman nüfus gruplarının giderek bir cemaat görüntüsü alan örgütlenmesi ve kimliklerine ilişkin talepleri zamanla Avrupalı ulus-devletlerin asimilasyoncu doğasına bir meydan okuma olarak görülmektedir.⁵⁰

Dolayısıyla Avrupa'nın çokkültürlü demokratik geleneğinde göçmen azınlıkların sahip olduğu pozisyonlar, farklı olanı tanıma ve ona saygı duyma açısından sorunsal pozisyonunu korumaktadır. 11 Eylül 2001 terör eylemi dışında, İngiltere ve Hollanda'da gerçekleşen saldırılar da, Avrupalıların zihin dünyasında İslâm'la ilgili önceden var olan klasik şablonla ilgili önyargıları yeniden güçlendirmiştir. Müslümanlar ve diğer yabancıların Avrupa'nın modern zamanların gönüllü köleleri gibi algılanması ve hizmet sektöründeki konumları dışına çıkmamaları düşüncesi, çokkültürlülük tartışmalarını anlamsız kılmaktadır.

Böylece, çokkültürlülük kavramının işaret ettiği anlamda farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi gerçeğinin aslında ütopya olduğu ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin kendi kültürlerini arkada bırakarak Batıya geldikleri, Batının üstün kültürünü özümsemeleri gerektiği şeklinde özetlenecek olan asimilasyoncu stratejiler, başarılı bir entegrasyon deneyiminin önündeki en önemli engeldir.

⁴⁸ Kadir Canatan, "İslamfobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım" *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, ed., K.Canatan, Ö.Hıdır, Eski Yeni Dergisi Y., İstanbul 2007, s.46.

⁴⁹ Gerd Baumann, *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Ç.I.Demirakın, Dost K., Ankara 2006, s.30.

⁵⁰ Riva Kastoryano, *Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, Ç: A. Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.16.

Almanya'nın Çokkültürlü Yapısında Entegrasyon Sorunları

Türkiye'den Federal Almanya'ya göç 1961 yılında bu ülkeyle imzalanılan 'Türkiye-Federal Almanya İş Gücü Anlaşması'yla başlamıştır. Türk göçmenler başlangıç döneminde, Almanya'da yalnız birkaç yıl kalıp Türkiye'deki ailelerine birikimleriyle dönmeyi düşünüyorlardı.⁵¹ Alman ve Türk hükümetlerinin planlarına göre geçici bir çalışma dönemini içeren işçi göçü, zamanla öngörülenden farklılaşarak süreklilik kazanan bir olguya dönüşmüştür. Bugün Almanya'da 2.5 milyondan fazla Türkiye kökenli insan yaşamaktadır. 1970'li yıllarda işçilerin aile birleşimleriyle başlayan süreç, kaçak ve siyasi sığınmacı göçlerle birlikte ivme kazanmıştır. Almanya'da doğup büyüyen kuşaklarıyla birlikte Alman toplumunun her katmanında yer alan Türklerin günümüzde homojen bir niteliği bulunmamaktadır.⁵²

Türk göçmenler, 1970'li yılların sonuna kadar, Türkiye'deki geleneksel kültürlerine sıkı sıkıya bağlı, kapalı bir kültür içinde yaşayan "misafir işçiler" olarak tanımlanmakta ve tartışılmaktaydı. O yıllarda Alman toplumu içindeki sınırlı hakları ve geçici statüleriyle, evsahibi topluma entegre olmuş bir parça gibi görülmemekte ve dolayısıyla bu göçmenlerin Alman toplumuyla siyasi ve toplumsal bütünleşmeleri üzerinde durulmamaktaydı.

Göçmen araştırmalarında ve günlük dilde, farklı kökenlerden insanların tanımlanmasında kullanılan terminolojinin dönüşümü bile bu konuda yaşanan süreci tanımlayabilmede ipuçları vermektedir. İlk dönemin koşulları için uygun kavram 'misafir işçi' (*Gastarbeiter*) olmuştur, daha sonra 'yabancı işgücü' (*ausländische Arbeitskräfte*) kavramı gelmişti. Bu iki kavram yerini, aile birleş-

⁵¹ Rudolf Schmidt, *Die Türken die Deutschen und Europa, Ein Beitrag zur Diskussion in Deutschland*, VS Verlag, Wiesbaden 2004, s.15.

⁵² Türkiye kökenli göçmenler Alman vatandaşlığına geçenleri, kürt, alevi kimliğini öne çıkaranları, aşırı(marjinal)'dan modernist hatta resmi Türk İslamı söylemlerine kadar uzanan dini örgütlenmeleriyle kendi aralarında bile ilginç çokkültürlü deneyimler yaşamaktadırlar.(Farklı kimliksel varoluşun entegrasyon sorunlarına etkisi konusunda bir araştırma için Bkz. Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*)

tirmesi süreciyle birlikte ve Yabancılar Yasası'nın çıkarılmasıyla 'yabancı' (*Ausländer*) kavramına bırakmıştır."⁵³

Göçmenlik pozisyonunda öne çıkan çatışma unsurları ise, kültürlerarası karşılaşma ve etkileşim, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık, asimilasyon ve dışlama, kurumsal ilişkilere intibaksızlık, güvensizlik ve gettolaşma gibi olgulara odaklanmaktadır. Elbette bütün bunlar başlangıçta geçicilik özelliğiyle tanımlanan göçün, zaman içerisinde kalıcılık karakteri kazanması ve Türklerin Almanya'da sosyal, kültürel ve ekonomik bakımlardan önemli bir toplumsal kesim olarak yer almasıyla gelişen sorunlardır.

Göç alan ülke ile gelinen ülke kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıklar uyum açısından büyük bir önem arz etmektedir. Almanya'da yaşayan Türkler, kendi ülkeleri ile sosyal iletişimi kesmediklerinden ve beraberinde getirdikleri âdet ve törelerin halen aralarında yaşaması sebebiyle, toplumsallaşma sürecinde, entegrasyonun o kadar basit olmayacağı ve Alman toplumunun kültürel niteliklerini kabullenmenin zor olduğu ortadadır. Hatta bir bakıma, yabancılarla Almanlar arasındaki bütünleşmenin güçlüğü, Müslüman Türklerle Almanlar arasındaki kültürel farklılığa atfedilmektedir.

Alman ve Türk hükümetleri arasında yapılan göç anlaşmasının başlangıcından beri, Almanya'nın göçmenlere ilişkin uyguladığı politikaların belirsizliği ve sürekli değişen niteliği, burada yerleşen göçmenlerin beklenen uyum göstergelerini engelleyen en önemli faktör olmuştur.

Entegrasyon bir topluma dışarıdan gelen farklı kültürlerin o toplumla bir arada yaşayabilme deneyimleri ve bunun başarısı için gerekli bir süreç olarak tanımlanmasına rağmen, bu çeşit karşılaşmalarda, ana toplum yapısı kendi kültürünün ve sisteminin üstünlüğüne dayanarak sonradan gelenlerin, kendi kültürleriyle bu yapıya uyamayacaklarını varsayabilmektedir. Bu yönüyle bazı toplumlarda kültürlerin kendi kalarak bütünleşmesinden daha çok

⁵³ Faruk Şen; Çiğdem Akkaya; Reyhan Güntürk, 2000 Yılıın Eşiğinde Avrupa ve Türkiye, Cumhuriyet K., İstanbul 1999., s.16.

kültürleşme(acculturation) veya asimilasyon kavramlarının kullanımını ön plâna çıkarmaktadır. Toplumsal yapının istikrarı için entegrasyon deneyimlerine tercih edilmesine rağmen, asimilasyon bir kültürün diğer kültür içinde eriyerek yok olması anlamına geldiği için aslında kabul edilebilir bir süreç değildir.

Entegrasyon tartışmalarında en önemli sorun, göçmenlerin kültürel konumlarının, özellikle dinî anlayış ve aktivitelerinin homojenlik taşımayan, kişisel ya da grupsal niteliklerine göre değişken boyutlarda ortaya çıkmasıdır. Göçmenlerin farklı yaşantı deneyimleri ve farklı örgütlenme pratikleri, kendi sorunlarını çözebilme iradesini yok ettiği gibi, yaşanan ülkedeki çokkültürlü toplumsal yapıya olumlu katkıda bulunabilme potansiyelini de zayıflatmaktadır. Araştırmacılar özellikle dini algılamada ve yorumlamada ortaya çıkan farklılaşmaların göçmenlerin entegrasyon deneyimleri üzerinde önemli etkiler yaratabildiğine dikkat çekiyorlar.⁵⁴ Dini kimlik ve cemaatsel yapılar göçmenlerin, öteki kültürlerle karşı en dirençli oldukları alan olmaktadır.

Entegrasyon deneyimlerinin başarısı ya da başarısızlığı, kimliğin tanımlandığı dinî referanslardan hareketle değerlendirilebilmektedir. Bellekle kimliğin kavşağında yer alan ve sadece geçmişi geleceğe bağlamakla kalmayıp, kuşakları da birbirine bağlayan din, ortak bir bellek oluşturmakta, yeni bir topluma girildiğinde, referans kaybına bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁵ Din, ortak referans düzeyinde yeniden bütünleşmek, diasporada ötekine göre istikrarlı bir duruş sergilemenin yegâne aracı durumuna gelebilmektedir. Dolayısıyla göç olgusunun açıklanmasında, din temel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin bu dinamik karakteridir ki, göçmenleri beraberinde getirdikleri her türlü dini-kültürel değer ve sembolleri yurtdışında da değişik koşullar ve ilişkiler içinde devam ettirme temayülüne itmektedir.⁵⁶

⁵⁴ Bkz., Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*,

⁵⁵ Kastoryano, *Kimlik Pazarlığı*, s.36.

⁵⁶ Abdulvahap Taştan, *Yurda Dönen İşçilerin Uyum Sorunları ve Din*, Laçın Y., Kayseri 2003., s.45.

Almanya'da Türklerin diğeryabancılarla birlikte toplu olarak yoğunlaştıkları kent merkezleri dışındaki bölgeler, hakim kültürün hoşgörü alanları dışına taşmış bir yapıyı ortaya koymaktadır. Gettolarda aynı dili konuşan, aynı kültür ve değerler sistemini paylaşan göçmenler, kendilerine ait cami, dernek ve diğerkuruluşlarıyla adeta birer kültür adacığı meydana getirmişlerdir.⁵⁷ Türk göçmenlerin toplumsallaşma süreçleri daha çok kendi aralarında, kahvehanelerde, lokantalarda, düğünlerde, sünnet törenlerinde, camilerde ve aile ziyaretlerinde gerçekleştirmektedir. Ayrıca, iletişim araçlarındaki gelişmeler sayesinde, Almanya'da yaşayan Türkler arasında Türk gazeteleri, Türk televizyon kanalları evlerinden anavatana açılan pencere gibi Kabul edilebilir. Ulaşım kolaylıkları ve yaşlı kuşağın Türkiye'ye yerleşmesi nedeniyle karşılıklı ziyaretlerle de anavatanla daha yoğun iletişim kurulabilmekte, yeni nesiller için bile kültürel anlamda Türkiye'den beslenebilme mümkün olabilmektedir. Hatta Almanya Türkleri arasında hemen her fırsatta, Türkiye'deki siyasi ve ekonomik sorunlar tartışılmaya, buradaki gündelik tartışmalar gurbete taşınabilmektedir. Türkler, Almanya'da kendi kültürel değerleriyle ve oluşturdukları örgütlenmelerle, asimilasyoncu yaklaşımlara karşı ciddi bir karşı duruş sergileyebilmişlerdir. Entegrasyonun asimilasyon olarak anlaşıldığı bir toplumda çokkültürlülüğün Türk toplumu için ifade ettiği anlam, kendi kültürel değerleriyle burada var olmaya devam edebilmektir. Türk toplumunun kendi içindeki etnik, mezhepsel ve diğery farklılaşmaları ise çokkültürlü bir toplumda yeni alt kültürlerin kendilerini ifade edebilecekleri bir özgürlük alanını ifade etmektedir.

Göçmenlerin toplumsal var oluşunu zorlayan dış koşullar, onların kendilerinden kaynaklanan sorunlarla birlikte, kimlik arayışlarında kendisine özgü deneyimleri ortaya çıkartmaktadır. Özellikle Türk göçmenler dinî ve millî kimliklerinin, ruhları ve bedenleri üzerinde kurduğu bağlılık duygusunu, yaşadıkları toplumdan dışlandıkları ölçüde gündelik yaşam pratiklerine yansıtmaya çalışmaktadır. Böylece Müslüman kimlikle, seküler ve Hıristiyan

kimliğinin ağırlıklı olduğu bir dünyada yaşama ve uyum sağlayabilmenin arasında yaşanan gerilimler, Türk göçmenleri kendi varoluşları ve çocuklarının gelecekleri açısından etkilemektedir. Günah ve yasak olan(dinsel günah ve seküler kurallar) arasındaki ilişkide yaşanan gerilimler, göçmenlerinin kimlik duygularını kuvvetlendirirken, öteki olarak tanımlanmaktan dolayı kurallara uyum konusunu, dinî yasaklara göre daha az dikkate almaktadırlar. Böylece ayrımcılığın ve dışlanmanın ister istemez göçmen topluluklarında, kendi kültürel değerlerini yeniden yorumlama eğilimini doğurduğu, bunun da dine dönüş sürecine yol açtığı gözlenmektedir. Kısacası göçmenlik, marjinalliği, marjinallik ise yeniden kimlik tanımlamasını beraberinde getirmektedir.⁵⁸

Kimliksel var oluşun içeriğinin belli grup ve klikler tarafından bireye iletilen biçimi, özellikle bu türden karşılaşmalarda ötekini, onun kültürünü önemsememeyi bireye kazandırır. Böylece çok kültürlü toplumsal yaşayışta bu yapıya uyum sağlayamayan bu tarz kimliklerin, kendisini ötekine göre farklılaştıran dışlayıcı bir kimliksel tipolojiyle varlığını korumaya çalıştığı görülür. Müslüman Türklerin, çeşitli dinî cemaatlerde tanımlanan marjinal kimliklerle soyutlanmış bir konumda yaşama pratiği geliştirmesinin temel nedeni budur. "Kültürel kimliğin korunması ve var oluşu konusunda duyulan kaygılar, işyerinde ve çeşitli toplumsal ortamlarda sergilenen dışlayıcı tavırlar da, Türklerin içe dönük, bir arada bulunabileceği mekânlar oluşturmalarını gündeme getirirken, bu durum onları gündelik yaşantıdaki çok yönlü ilişkilerden soyutlamaktadır."⁵⁹ Türkler uyumu(entegrasyon) tehdit, korku ya da kültürel ve ırkla ilgili meselelerden kaynaklanan önyargılar olmaksızın Alman halkı ile birlikte yaşayabilme becerisi olarak tanımlamak istemektedir. Ancak Türkler'in 50 yıla yaklaşan Alman-

⁵⁸ Claus Leggewie, "Der Islam im Westen, Zwischen Neo-Fundamentalismus und Islam", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Religion Kultur*, Sonderheft 33/1993, Opladen, s.283.

⁵⁹ David May, "Konflikte und deren Ethnisierung in der Dortmunder Nordstadt", *Der Umgang mit der Stadtgesellschaft*, (ed., D.Bukow;E.Yıldız), Leske+Budrich, opladen 2002., s, 139-140.

ya'daki yaşam deneyimlerine rağmen, Türk ve Alman sosyo-kültürel yaşamları arasındaki büyük fark dikkat çekicidir.⁶⁰

18-29 yaş arası genç Türk göçmenlerin % 90'ından daha fazlası Almanlarla ilişki içindedir. Türk göçmenlerin tümüyle içine dönük, paralel toplum halinde yaşamadığı, son yıllarda bölgesel yerleşikliğinin (gettoların) çok büyük oranda tercih edilmediği görülmektedir. Bu alanlarda yapılan araştırmalar, Türk göçmenlerin % 56'sının Almanların daha yoğun yaşadığı semtlerde oturduklarını ortaya çıkarmıştır. Bundan daha önemlisi Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin önemli ölçüde ayrımcılıkla karşılaşmalarıdır.⁶¹

F.Almanya'da ilk göçmenlerin eğitim seviyeleri ve çalışma yaşamındaki pozisyonları, devam eden süreçte sonraki kuşakların eğitim alanındaki başarılarını olumsuz etkilemiştir. Bugün yabancı gençlerin Alman okullarındaki başarısızlığı sosyal hayattaki uyumlarını ve iş bulabilme durumlarını etkileyebilmektedir.⁶² "Gençlerin okulda Alman arkadaşları tarafından alay edilerek dışlanmasıyla başlayan kopma durumu, ailesinin çalıştığı koşullar ve onların da dışlandıkları bir ortamda büyüme, onları kendi içlerinde gruplaştırmakta, psikolojik sorunlarla dolu bir yaşama hazırlamaktadır."⁶³ Okul başarısızlığı, işsizlik, ayrımcılık ve kendi kültürüne uymayan toplumsal yaşam, Türk gençlerini toplum dışına itmekte, gençler alkol, kumar eroin gibi kötü alışkanlıklara ve suç işlemeye sürüklenebilmektedir. "Marjinal konuma itilen gençler eğitim ve iş bulma pozisyonlarında karşılaştıkları ayrımcılık ve yalıtılmayı kabullenememektedir. Toplumun hâkim kültürünün yanında kendi kültüründen de ayrılarak alt kültürler oluşturmakta, bu da kültür çatışmalarında belirleyici rol oynamaktadır. Marjinal gençlerin bir yandan çok yönlü sorunların sahibi olması

⁶⁰ Migrationsbericht (2006) *Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung Bundesministerium des Inneren*, Nürnberg 2007.

⁶¹ Faruk Şen, *Euro-Türkler*, Günizi Y., İstanbul 2007., s.123-124.

⁶² Andreas Pott, *Ethnizität und Raum im Aufstiegsprozess: Eine Untersuchung zum Bildungsaufstieg in der zweiten türkischen Migrantengeneration*, Leske und Budrich, Opladen 2002., s.43.

⁶³ Gündüz Vassaf, *Daha Sesimizi Duyurmadık F.Almanya'da Türk İşçi Çocukları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2002., s.153.

diğer yandan bir alt-kültür olarak görülmeleri onların kural dışı davranışlarının nedenidir.”⁶⁴ Görüldüğü gibi, F.Almanya'da, Türk gençleri arasında iki farklı tepkisel eğilim gözlenmektedir. Bir grup giderek kendi toplumuna yabancılaşıp kimlik bunalımı ve kozmopolit bir kültür içinde eriyip giderken, bir diğer grup kendi kültürel değer ve kimliklerini koruyarak toplumda yer edinebilmenin mücadelesini vermektedir.

İslâm'ın farklı Müslümanlık yorumları, Batıdaki Müslüman gruplar arasında önemli bir rekabet atmosferi yaratmakta, etnik ve millî aidiyetlerin dışında farklı Müslümanlık yorumları doğmaktadır. Bu çeşit İslâmî yorum grupları genellikle Modern Batı değerleriyle çatışma zenginliği yaratmaktadır.⁶⁵

Sonuç

Çokkültürlülük, kimlik ve ötekilik ülkelerin farklı etnik ve dini kültürleri bir arada barış ortamı içinde yaşatabilmesi açısından önem kazanmıştır. Çokkültürlü yapıları ve bu konudaki uygulamalarıyla örnek olan ABD ve Kanada gibi ülkelere göre, Avrupa'da konu göçmenlerle ilgili yeni yaşam stratejisi olarak tanımlanmakta, ancak çokkültürlülüğe ilişkin söylemler soyut tartışmaların ötesine geçememektedir.

Farklılığın algılanma biçiminin tüm ülkelerde ve her alanda aynı olmaması, ülkeler ve toplumlar arasındaki farklılıkları ve gerilimleri hangi etkenlerin belirlediği sorusunu da gündeme getirmektedir. Günümüzde giderek artan sayısıyla göçmenler, birçok Avrupa ülkesi için tehdit ve çatışma kaynağı olarak karşılanabilmektedir. Avrupa'nın çokkültürlü yapısında ideal birleşimin dengeli ve istikrarlı entegrasyonu nasıl gerçekleştirilebileceği sorunu, ülkelerin olduğu kadar göçmenlerin geleceği açısından da belirsizliğini korumaktadır.

⁶⁴ Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Y., İstanbul 1990., s.44.

⁶⁵ Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, , *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi, Mayıs 2005., s.32.

Çokkültürlülük toplumların içinde barındırdığı etnik, kültürel, dini açılarından farklı gruplarla birlikteliğin, karşılıklı saygı esasına göre geliştirilmesidir. Taylor'un farklılıkların tanınması, eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi ve kültürel grupların kendilerini gerçekleştirebilmelerine fırsat verilmesi şeklinde özetlenebilecek görüşlerinin Avrupa'da özellikle de Almanya'da ütopyadan öteye geçemediğini söyleyebiliriz. Özellikle Müslüman göçmenlerin yaşam biçimleri, asimile olmayan pozisyonları söz konusu olduğunda, son yıllarda onlarla ilgili üretilen paranoyalarla birlikte karşılıklı anlaşma ve saygı ortamı giderek zayıflatılmaktadır.

Avrupa'nın demokrasi geleneğinde göçmen azınlıkların sahip olduğu pozisyonlar, farklı olanı tanıma ve ona saygı duyma açısından sorunsal pozisyonunu korumaktadır. 11 Eylül 2001 terör eylemi dışında, İngiltere ve Hollanda'da gerçekleşen saldırılar da, Avrupalıların zihin dünyasında İslâm 'la ilgili önceden var olan klasik şablonla ilgili önyargıları yeniden güçlendirmiştir. Olumsuz tepkilerin hedef noktasında Müslümanlar bulunmaktadır. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar, Avrupa değerlerine yönelik bir tehdit olarak algılanmakta ve entegrasyon yetenekleri üzerinde yapılan tartışmalar sürekli gündemde kalmaktadır.

Böylece, çokkültürlülük kavramının işaret ettiği anlamda farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi gerçeğinin Avrupa ülkelerinde, özelden Almanya'da, aslında ütopya olduğu ortaya çıkmaktadır. Avrupa'nın tanımladığı çokkültürlük anlayışı, farklı kültürel unsurlara kendilerini geliştirerek bu yapıya dahil olabileme şansı vermemektedir. Müslümanların kendi dünyalarına fazlasıyla yönelişleri, hatta radikal karşıt grupların doğmasının temelinde, bu ötekileştirici yaklaşımın rolü büyüktür.

Kaynakça

Abadan-Unat, Nermin, *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2002.

Anthony Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Ç. Ü. Tatlıcan, Paradigma Y., İstanbul 2003.

Baumann, Gerd, *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal Etnik ve Dinsel Kimlikleri*

- Yeniden Düşünmek*, Ç:İ Demirakin, Dost K., Ankara 2006.
- Bilgin, Nuri, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Y., İstanbul 2001
- Brüß, Joachim, *Onlar ve Bis, Wir und Ich, Die Wechselseitige Wahrnehmungen und Bewertungen bei Jugendlichen deutscher und türkischer Herkunft*, Universität Bielefeld, Bielefeld 2000.
- Canatan, Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Y., İstanbul 1990.
- Canatan Kadir;Hıdır, Özcan(Ed),*Batı Dünyasında İslâmofobi ve Anti-İslâmizm*, Eski Yeni Dergisi, İstanbul 2007.
- Doytcheva, Milena, *Çokkültürlülük*, Ç: T. A. Onmuş, İletişim Y., İstanbul 2009.
- Erder, Sema, *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2006.
- Erikson, Erik, *İnsanın Sekiz Çağı*, Ç:T.B. Üstün; V.Şar, Ankara 1984
- EUMC, *Muslims in the EU: Discrimination and Islamophobia*, European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna 2006.
- Gellner, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Ç:S. Özertürk, N. Soyarik, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Göle, Nilüfer, *İçe Girişler: İslâm ve Avrupa*, Ç:A.Berktaş, Metis Y., İstanbul 2009
- Habermas, Jürgen, *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları*, Ç:İ.Aka, Yapı Kredi Y., İstanbul 2002.
- Habermas, Jürgen, "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı" Ç:M.Doğan, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010.
- Heckmann, Friedrich, "Göçmenlerin Almanya'da Ulusal Kimliği ve Entegrasyonu", *Was ist ein Deutscher? Was ist ein Türke? Alman Olmak nedir? Türk Olmak Nedir?* Deutsch-Türkisches Symposium 1997, Körber-Stiftung Y., Hamburg 1998
- Kastoryano, Riva, *Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, Ç:A.Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2000
- Kaya, Ayhan, Kentel, Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi, Mayıs 2005
- Köker, Levent, "Türkler Baskıya Önsöz, Charles Taylor: Kimlik/ Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı", *Çokkültürcülük ve TanınmaSiyaseti*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul 2010.
- Krämer-Badoni, Thomas, "Urbanität und gesellschaftliche Integration" *Der Umgang mit der Stadtgesellschaft*, ed., Wolf-Dietrich Bukow, Erol Yıldız, Leske+Budrich V., Opladen 2002

- Kula, Onur Bilge, *Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci*, Ankara1992.
- Kymlicka Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ç:A.Yılmaz, Ayrıntı Y., İstanbul 1998
- Leggewie, Claus, "Der Islam im Westen, Zwischen Neo-Fundamentalismus und Islam" ,*Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Religion Kultur*, Sonderheft 33/1993, Opladen,
- May, David, "Konflikte und deren Ethnisierung in der Dortmunder Nordstadt", *Der Umgang mit der Stadtgesellschaft*, (Ed. D. Bukow; E. Yıldız), Leske+Budrich, opladen 2002
- Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm*, LTD Y., Ankara 1998.
- Migrationsbericht (2006)* Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung Bundesministerium des Inneren, Nürnberg 2007.
- Milena, Doytcheva, *Çokkültürlülük*, Ç:T.A.Onmuş, İletişim Y., İstanbul 2009.
- Muslims in Europe A Report on 11 EU Cities*, Open Society Institute, London 2009.
- Özbudun, Sibel, *Kültür Halleri; Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde, Ütopya Y.*, İstanbul 2003.
- Parekh, Bhikhu, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Ç:B. Tanrıseven, Phoenix Y., Ankara 2002.
- Perşembe, Erkan, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Araştırma Y., Ankara 2005.
- Pott, Andreas, *Ethnizität und Raum im Aufstiegsprozess: Eine Untersuchung zum Bildungsaufstieg in der zweiten türkischen Migrantengeneration*, Leske und Budrich, Opladen 2002.
- Ramazan, Tarık, *Avrupalı Müslüman Olmak*, Ç:A.Meral, Anka Y., İstanbul 2005.
- Schmidt, Rudolf, *Die Türken die Deutschen und Europa, Ein Beitrag zur Diskussion in Deutschland*, VS Verlag, Wiesbaden 2004.
- Subaşı, Necdet, "Fransa'da Türkler: Din Ekseni Kimlik ve Bütünleşme Sorunları", *Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, Ed: D. Danış, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2008.
- Şen, Faruk, Akkaya, Çiğdem, Güntürk, Reyhan, *2000 Yılımm Eşiğinde Avrupa ve Türkiye*, Cumhuriyet K., İstanbul 1999.
- Şen, Faruk, *Euro-Türkler*, Günizi Y., İstanbul 2007.,s.123-124.
- Şimşek, Sefa, "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:3(2002).

- Tarık Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, Ç:A. Meral, Anka Y., İstanbul 2005.
- Taştan, Abdulvahap, *Yurda Dönen İşçilerin Uyum Sorunları ve Din*, Laçın Y., Kayseri 2003
- Tibi, Bassam, *Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye*, Ç:S. Kabakçioğlu, Doğan K., İstanbul 2000.
- Türkbağ, Ahmet Ulvi, "Kimlik hukuk ve Adalet Sorunu", *Doğu Batı Dergisi*, S:23(2003).
- Vassaf, Gündüz, *Daha Sesimizi Duyurmadık, Almanya'da Türk İşçi Çocukları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul 2002.
- Vatandaş, Celalettin, *Çokkültürlülük*, İstanbul, Değişim yayınları, 2002.
- Virginie Guiraudon, "Avrupa'da Çokkültürlülük ve Yabancı Hakları", Ç:P. Güzelyürek, *Avrupa'ya Kimlik Çokkültürlülük Sınarı*, Ed: R. Kastoryano, Bağlam Y., İstanbul 2009
- Wolf, Susan, "Yorum", Ç:R. Urgan, *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Ed: Amy Gutman, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2010.
- Yapıcı, Asım, *Din Kimlik ve Ön Yargı Biz ve Onlar*, Karahan K., Adana 2004

Muslims as decomposed element
of multicultural structure
of Germany and their integration experiences

Citation/©: Perşembe, Erkan, (2009). Muslims as Decomposed Element of Multicultural Structure of Germany and Their Integration Experiences, *Milel ve Nihal*, 6 (2), 233-263.

Abstract: This article we deal with the present structure of Europe within the context of discussions on multi-culturalism, its difference from implementation of multiculturalism in USA. By doing this we study the issue in the light of the positions of Muslim immigrant who could not be integrated in European societies. The struggle of foreigners to obtain cultural recognition and equal rights could not reach its deserved place with regard to Turkish immigrant Muslims. When we take into account the problem of multiculturalism within the context of example of Germany we can easily say that it has not been developed an ideal integration model between local Germans and immigrant people in spite of half a century experience of living together. It seems to us in this problem the isolated positions and patchwork identity of Muslim immigrants can be effected as well as xenophobic and othering attitude of German society.

Key Words: multiculturalism, integration identities, Muslim immigrants.

